

Кудряшова Оксана,
кандидат філологічних наук,
Київський університет
імені Бориса Грінченка

ЕЛЕМЕНТИ „БОДЛЕРІВСЬКОГО УРБАНІЗМУ” В ТВОРЧОСТІ СТАРШИХ СИМВОЛІСТІВ

Увага розвідки зосереджена на співставленні елементів урбанізму в творчості перших українських символістів та Ш. Бодлера. Дослідниця намагалася віднайти в поезії М. Вороного, Олександра Олеса, М. Філянського та Г. Чупринки відповідні позиції.

Ключові слова: поезія, урбанізація, символізм, міський пейзаж, натовп, повія.

Внимание статьи сосредоточено на сопоставлении элементов урбанизма в творчестве первых украинских символистов и Ш. Бодлера. Исследовательница попыталась отыскать в поэзии М. Вороного, Александра Олеса, М. Филянского и Г. Чупринки соответственные позиции.

Ключевые слова: поэзия, урбанизация, символизм, городской пейзаж, толпа, продажная женщина.

The article is concentrated on urban poetics elements comparison in first Ukrainian symbolists and francis poet S. Baudelaire works. The researcher tries to find similar positions in M. Voronyi, Olexander Oles, M. Filjanskyi and G. Chuprynka poetry.

Key words: poetry, urbanization, symbolism, city landscape, crowd, the prostitute.

Мурашнику міський, о місто мрій! Людині
Привиддя просто вдень перепиняє путь!
Тут таємниці скрізь, мов соки тугоплинні
У жилах велетня могутнього, течуть.

Ш.Бодлер

Основи естетики символізму склалися в останній третині XIX ст. у творчості французьких поетів Ш. Бодлера, П. Верлена, А. Рембо, Ст. Малларме. Принципи символізму в творах таких відомих письменників, як М. Метерлінк, П. Валері, Р.М. Рільке, а також в українських митців початку XX ст. базувалися на основі французьких зразків. Перечитуючи нині поетичні рядки українських символістів перших десятиліть XX сторіччя, особливу увагу звертаємо на те, як блискуче сузір'я ліриків, різноманітність й оригінальність їхніх стильових шукань і здобутків якісно змінювали характер поезії того часу. Літературний доробок багатьох творчих особистостей став українською класикою. І в наші дні цей доробок є предметом аналізу та досліджень багатьох сучасних істориків літератури. Про творчість цих поетів опублікували статті й передмови такі дослідники як Л. Білецький, О. Білецький, М. Неврлий, Ю. Лавріненко,

А. Лейтес, М. Яшек, М. Жулинський, М. Ільницький, Ю. Ковалів, Т. Салига, Н. Костенко та ін.

Увага нашого дослідження зосереджена на співставленні елементів урбанізму в творчості перших українських символістів та Шарля Бодлера. Беручи до уваги наукову розвідку В. Беньяміна [2], який висловив думку щодо урбаністичних мотивів французького поета, ми намагалися віднайти в поезії М. Вороного, Олександра Олеся, М. Філянського та Г. Чупринки відповідні позиції.

Об'ємне розроблення уявлень про феномен міста здійснили дослідники єгипетської культури – „...кожне місто вважалося житлом певного бога, тому вже було осяяне присутністю цього бога”, – стверджував Я. Ассман [див. 9, 75]. Міста розвиваються від стародавнього Єгипту (Ахетатон), Давньої Греції (метрополії, колонії), Римської імперії, доби Відродження і далі, аж до наших часів і в наш час. Місто уявлялося й уявляється певним організаційним та організовуючим центром, „навколо якого зосереджувалася певна територія та певні господарські та культурні зв'язки” [9, 76]. Але, насамперед, воно виступає як „цивілізаційний осередок і хранитель історичної пам'яті” [4, 323]. Історична пам'ять охоплює й літературну діяльність, що упродовж всієї історії людства розгорталася навколо міст, й архітектуру, без якої неможливо уявити міське середовище. „Історичне місто – складний, багатфункціональний організм, в якому переплітається старе і нове, природне і рукотворне” [4, 328].

Рубіж XIX – XX ст.ст. ознаменований багатьма змінами у суспільстві: громадськими, соціальними, економічними, культурними. Загалом у цей період відбувається творення культури як метатексту, тобто сферою культури (і естетики також) покривається і політика, і література, і філософія, й етика, ремесло і побут. Водночас у цей період підвищується увага науковців до минулого своєї країни: історії, фольклору, містобудування, архітектури тощо. Зацікавленість минулиною втілювалася й в художніх творах (наприклад, твори Лесі Українки, Олександра Олеся, М. Філянського та ін.). Але з цілої когорти поетів та письменників найбільшим „співцем” архітектурних форм був М. Філянський, діапазон праці якого досить широкий: археологія, геологія, мінералогія, будівництво, краєзнавство та музейна справа. Митець був переконаний у важливості збереження пам'яток, що було і є показником високої культурності:

Несеться всюди змісту голос,
Реліквій – повен кожен крок,
У них і весь твій срібний пояс,
І злитий золотом пісок

.....

Ти не боїшся часу змін [10, 165] –

так писав про історичний Київ залюблений у нього поет. „Турбота про історичні міста, збереження і пропаганда їх безцінних скарбів – це турбота про вічність і продовження нашого буття в них” [4, 331]. Все, що колись центрувало в собі місто, тепер „осіло” в музеях – певних осередках зберігання минулини. Г. Чупринка, наприклад, музей називає храмом, вважаючи його концентрацією енергетики минулих часів, історичною пам'яттю, поваги до пращурів. І відає таким храмом Кліо – муза історії:

Тут честь знаки дитинства націй,
Юнацтва пращурів твоїх
Знаряддя творчості і праці
В змаганнях вічних миттєвих [12].

За теорією академіка Павлова місто повинно володіти не тільки фізіологічним, а й психологічним комфортом. М. Філянський, поєднавши в собі архітектора й літератора, милуючись красою київських будівель, знаходить собі втіху й розраду в Лаврі:

В німій красі святої зброї,
У золотім своїй вінці
Стоїш Ти весь передо мною.
В підніжжях чорною чергою
Проходять повагом ченці [10, 191–192].

У місті одразу важко знайти психологічний комфорт людям, що родом із села. В кінці XIX – початку XX ст. затишні патріархальні містечка перетворюються на мегаполіси з громадським транспортом, з величезною кількістю жителів, які незнайомі один з одним: місто створювало натовп. В той же час у літературі посилюються тенденції індивідуалізму та ірраціоналізму, як одні з ознак модерного письменства. І тому „підкреслюється особливе, пріоритетне становище не спільноти, не соціальної системи, а окремої людської особистості, яка цікава, неповторна та оригінальна своїми душевними поривами, бажаннями та фантазіями” [9, 78]. Якщо бодлерівський натовп, від якого митець оборонявся, наділений душею, то символісти українські зневажали та возвеличували себе над юрбою. Наприклад, у Чупринки:

Твій дивний храм, твої чертоги –
Людьми осміяний курінь,
А ти всевладний і убогий
Стоїш похмуро, ніби тінь [11, 198].

Ш. Бодлер зносить штовханину натовпу, вважаючи це унікальним досвідом, який визначив його життя [2, 210]. Своє бачення міста поет найяскравіше зобразив у циклі „Паризькі картини”. Тут він інколи свідомо відходить від прямого опису міста й городян, частково використовуючи синестезію:

Люблю, як зблискують серед імлі щомиті
І лампа у вікні, і зірка у блакиті,
Як ріки вугляні здіймаються до хмар,
І місяць тихо лле промінно-білий чар [3, 123].

Українські символісти слідом за французьким поетом також прямо не описують міські пейзажі та картини:

Двигтить од рухів навісних,
Лунає голосами
Все місто в мурах кам’яних
Обтягнуте дротами [5, 33];
Літо. Свято. В місті тиша –
Наче вимерло в цю ніч [7, 478];
Й за низку рис твоїх Растреллі,
Я тарус будня весь віддам [11, 170].

В поезії Ш. Бодлера з'являється цілком міський персонаж – фланер [2]– людина, що простує вулицями і яка потребує простору. Його натовп складає певну фігуру („місто нині // Прудкіше міниться, аніж людські серця ” [3, 127]) і не обов'язково має риси колективізму, якогось соціального про шарку. В поезії українських символістів „людина простору” відсутня, а місто, формуючи власну естетику, найчастіше стає „річчю-в-собі”. У Олеся:

У містах блищать будинки,
Бігають машини
Як удень, там світло, ясно
Всякої години [8, 652];

у М. Вороного:

Але я нижу намисто...
І нижу ретельно, чисто,
Щоб тобі, прокляте місто, дати знов дарунок свій [5, 34];

у М. Філянського:

Тіні білі, тіні млілі
Знов до парку підлетіли,
Піднялись і знову стали
На високі п'єдестали [10, 142].

„Динамічність життя, його енергетика та рухливість стали на початку ХХ ст. вагомим мотиватором творення нової дискурсивної програми, яка спиралася на пріоритетність сучасного, отже раціонального, прогресивного, дієвого – того, що становило реалії великого міста на протигагу патріархальному селу” [6, 115]. Метушня міста у символістів виступає антитезою до спокою сільських картин, які малює, наприклад, Г. Чупринка:

Сяє степ в червоному злоті,
В травах тоне передзвін...
Скільки з'явиш у природі,
Скільки звуків і картин [11, 122].

Всотуючи наснагу землі, збірка М. Філянського „Цілую землю” насичує філософським змістом поезії:

Я День Новий
Крізь них приємлю.
Цілую землю [10, 186].

Багатофункціональність міста насамперед веде до різних засобів та способів життя городян. Вносячи щось позитивно нове, місто провокує й появу негативних з'явищ, наприклад, в містах „концентрувалася бюрократія та військо, які втілювали силу державного примусу” [1, 115]. Мотиви війни, погромів і пов'язаного з цим грабіжництвом увійшли в творчість поетів початку ХХ століття:

Хаїме! ти, може... що зле їм зробив?..
Скажи мені, любий, за що тебе вбили? [8, 107];
Далеко дружина і ненька стара,
Щоб очі закрити любовно;
Остання година і смертна кара
Жахали його невимовно [11, 196].

Спільний мотив продажної жінки у французького та українських поетів викликає різні чуття та ставлення до цього образу. Якщо найчастіше Бодлер осуджує повій, вважаючи їх карою міста:

Вогні, що віддані на волю злим вітрам,
Висвітлюють розгул продажної любові:
Мов до мурашника, у незліченні схови
Вона проторює свій потаємний шлях,
Як ворог, що прийшов зі зброєю в руках,
Або скрадається в нутрі брудного міста,
Немов жадливий черв... [3, 137],

то в останніх такі жінки викликають співчуття: „Вся одверта, вся закрита, // Особиста і загальна” [11, 83] – у Г.Чупринки; „На розтягнутих обновах // Краплі скрізь – вина чи крові” [10, 200] – у М.Філянського; „Ось дівчатко дрібне, ось дитина мала // Що вже в сотнях обіймів гидких побула” [8, 600] – у Олесея, в якого Париж асоціюється з продажністю: „Хто ви, діти?.. ви – повії...” [8, 685].

Звісно, не тільки мотив такої любові зустрічається в поезії аналізованих поетів. Щодо образу прекрасних незнайомок, то він присутній у творчості Ш. Бодлера. І тільки у нього „пильний погляд” діє на рівні закоханості у незнайому перехожу: „зупинити її (любов – К.О.) до того, як вона почнеться легше, ніж зберегти її згодом” [2, 183]. У місті французького поета „активність очей” проявляється найбільше, ніж „активність слуху” [2, 208]:

А я, здригаючись, небмов шаленець, пив
З її небесних віч, де зріли зблиски злив,
Чудовну лагідність і вбивче раювання.

.....
Ще блискавка... І ніч! Ти на коротку мить,
О вродо, піднести здолала дух мій кволий.
Це фатум – знов тебе у вічності зустріть? [3, 135].

Окрім „гри в любов” Ш. Бодлер поетизує гру в карти, засуджуючи азарт в даному випадку. Такий мотив українські поети не використовують у своїй творчості. А ось мотив п'яного гуляння, розбрату, дії алкоголю (згубливої, або ж, навпаки, творчої, як у французького поета) притаманний усім. У Ш. Бодлера є цикл „Вино” („Душа вина”, „Вино вбивці”, „Вино коханців” тощо, в яких поетизується цей напій); Олесеви та Чупринчини герої заливають горе оковитою та вином:

Гей, шампану,
Нехай живе життя й любов [8, 306];
Рве весіллям, божевіллям,
Тоне в синьому чаду,
Шумом, димом, п'яним зіллям
Труїть силу молоду [11, 132],

а М.Вороний вбачає у чарці момент натхнення:

Хто соромиться признатись,
Що він чарку зажимає;
Я ж не п'ю... коли немає,
А як є – чому ж ховатись? [5, 87].

Поезії можуть перебувати у різних чуттєвих сферах: від філософсько-настрєвої до конкретного зображення соціально-політичних подій, які відбуваються в країні. До таких належать поезії М. Вороного та Олександра Олеся:

Гуде, хвилюється навала
Робітників-товаришів,
І від квартала до квартала
Червоне море прапорів! [5, 174];
Червоні прапори, куди не кинеш оком,
Цвітуть на вулицях, як макові квітки,
Під ними хвилями, нестриманим потоком
Ідуть і йдуть робітники [8, 269].

Бодлер любив революцію, хоча сприймав її тільки „мистецьки” [7, 243]. Але двічі переживши перебудови в країні, не побачив покращання становища після переворотів.

У „Паризьких картинах” Ш. Бодлера „переважають поезії, в яких превалюють символістські інтенції” [7, 246] і тому можна вповні побачити спільність деяких мотивів та їхній розвиток в аналізованих поетів. В даному випадку місто виступає символом життя та його розвитку на всіх рівнях суспільства. Місто, що залишається в наших чуттях: „Не той тепер Париж! Та я в печалі й горі // Незмінний, адже все: риштовання осель, // Нових палаців блиск – як низка алегорій, // А спомини мої важенніші від скель” [3, 128].

Література:

1. Басара-Тилішак Г. Опозиція «місто-село» як вияв соціокультурного розколу суспільства у період Центральної Ради / Галина Басара-Тилішак // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». – Луцьк, 2007. – Т.2. – С. 115–119;
2. Беньямин В.О. некоторых мотивах у Бодлера / В.О.Беньямин // Озарения [пер. Н.М. Берновской и др.]. – М. : Мартис, 2000. – С. 168–210;
3. Бодлер Ш. Поезії [з франц. пер. Дмитро Павличко, Михайло Москаленко] / Шарль Бодлер. – К. : Дніпро, 1999 – 272 с.;
4. Верменич Я. Місто як категорія урбаністики / Я. Верменич // 3 непереможною правдою життя. – К., 2004. – С. 322–332.;
5. Вороний М. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Микола Вороний. – К. : Наук. думка, 1996. – 700 с.;
6. Маленко О. Місто і слово в естетичному ландшафті українського футуризму: вербалізація руху в часі та просторі / О.Маленко // Verba Magistri. – Х., 2008. – С. 115–122;
7. Наливайко Д. Шарль Бодлер і його «Квіти зла» // Бодлер Ш. Поезії [з франц. пер. Дмитро Павличко, Михайло Москаленко] / Шарль Бодлер. – К. : Дніпро, 1999 – С. 241–253;
8. Олександр Олесь. Твори: В 2 т. / Упоряд., авт. передм. та приміт. Р.П.Радишевський / Олександр Олесь. – К. : Дніпро, 1990.
Т. 1 : Поетичні твори. Лірика. Поема збірки. З неопублікованого. Сатира. – 959 с.;

9. Петрушенко О. Місто та його образ як фактори формування утопії / О.Петрушенко // Вісник. – Львів, 2007. – N 578 : Філософські науки. – С.74–79;
10. Філянський М. Поезії / Микола Філянський. – Київ, 1988. – 240 с.;
11. Чупринка Г.О. Поезії / Грицько Чупринка. – [редкол.: В.В.Біленко та ін. : вступ. ст. М.Г.Жулинського : упоряд. і прим. В.В.Яременка]. – К. : Рад. письменник, 1991. – 495 с. – (Б-ка поета);
12. Чупринка Г. Музеум. – Ф 46, № 1036. – Архів Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України.